

POEZIJA MILANA MILIŠIĆA U NASTAVI HIJ-A

ANTONIO-TONI JURIČIĆ

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska, atjurici@ffzg.hr

Sažetak Lirski tekstovi u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika (HIJ-u) doprinose razvoju jezičnih i međukulturnih kompetencija. Odstupanja od jezične norme, raznovrstan leksik, prenesena značenja, povijesne i kulturne pozadine izazov su i za studente i za lektore. Uvodno ćemo se osvrnuti na ulogu poezije u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika, zatim naznačiti osnovna obilježja poetskoga opusa Milana Milišića te interpretirati nekoliko njegovih pjesama s obzirom na motivsko-tematska i jezična obilježja.

Ključne riječi:

poezija,
nastava HIJ-a,
jezične
kompetencije,
međukulturne
kompetencije,
Milan Milišić

MILAN MILIŠIĆ'S POETRY IN TEACHING CROATIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

ANTONIO-TONI JURIČIĆ

University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb, Croatia,
atjurici@ffzg.hr

Abstract Poetry in teaching and learning Croatian as a foreign language (CFL) contributes to the development of linguistic and intercultural competencies. This paper discusses the place of poetry in the language classroom according to the special language of poems, metaphorical meaning, and historical and cultural background. This is followed by the findings of literary critics and historians about the poetry of Milan Milišić and interpretation of his poems with particular regard to thematic and language features.

Keywords:

poetry,
CFL teaching,
linguistic
competencies,
intercultural
competencies,
Milan Milišić

1 Uvod

Poetski tekstovi obogaćuju nastavu inoga jezika. Pri njihovu se izboru nastavnici mogu voditi jezičnom i sadržajnom izazovnošću, programskim zahtjevima te studentskim interesima. Dakako, vodeći računa o jezičnoj i kulturološkoj kompetenciji studenata.

Začudnost poezije potiče na promišljanje i jezičnih i egzistencijalnih pitanja, pa tako npr. u Fonetskom dodatku, što ga je sastavila Ivančica Banković-Mandić, vježbenice za više početnike (A2-B1 stupanj prema ZEROJ-u) *Razgovarajte s nama!* (Čilaš Mikulić i dr. 2009: 160) imamo pjesmu Enesa Kiševića *Brzo se sakrij u mene* koja je polazište za uvježbavanje izgovora samoglasnika.

Brzo se sakrij u mene,
ja ću se u tebe skriti,
da ne znam tko sam ja,
da ne znaš tko si ti.

Sva se u mene zavuci,
vani se zima sprema,
to smrt nas naša traži,
i vidi da nas nema.

Od studenata se očekuje da produlje samoglasnike koji se pojavljuju u pjesmi: *Brzooo see saakriiij uuu meeneeee...* S druge strane možemo zadati da se uz imenicu *zima* navedu asocijacije (npr. *bladno, snijeg, duga noć.*) kako bismo uvježbavali leksik, ali i pokušali dočarati ugođaj koji stvaraju Kiševićevi stihovi. Na višim stupnjevima učenja HIJ-a pjesma nudi mogućnost propitkivanja mjesta povratne zamjenice u odnosu na glagol *Brzo se sakrij u mene, / ja ću se u tebe skriti*, ili uočavanja formiranja zavisnosložene rečenice *da ne znam tko sam ja, / da ne znaš tko si ti*. Što se sadržajnog dijela tiče, studenti naprednijih stupnjeva mogu pripremiti kraća izlaganja na temu ljubavi, odnosa prirode i čovjeka ili pak smrti u umjetničkim djelima.

Mladen Engelsfeld u udžbeniku *Croatian Through Conversation – Hrvatski u razgovoru* (Engelsfeld 2000: 183-191) citira stihove popularne pjesme Krunoslava Slabinca *Budi to što jesi*, Heraklitovu izreku *budi ono što jesi*, riječi Shakespeareova Hamleta *Sam prema sebi budi istinit*, Šenoine stihove pjesme *Budi svoj* te misao Czesława Miłosza *samo je*

jezik domovina kao polazne tekstove za obradu posvojno-povratne zamjenice *svoj*, ali i razgovor o identitetu.

U čitanci *Učimo hrvatski* (2003) Marijane Cesrec i Marice Čilaš zastupljene su pjesme Antuna Mihanovića, Antuna Gustava Matoša, Vladimira Vidrića, Tina Ujevića, Antuna Branka Šimića, Dobriše Cesarića, Dragutina Tadijanovića, Željka Sabola, Antuna Šoljana te Slavka Mihalića. Čitanka također donosi i dio predgovora zbirci *U ovom strašnom času* (1992) sastavljачa Ive Sanadera i Ante Stamaća.

Josipa Korljan radom *O pjesničkoj slobodi (ili: Oprostite, znaju li oni hrvatski jezik?)*, objavljenom 2010., nakon interpretacije pojedinih stilskih obilježja stihova Josipa Pupačića, Vesne Parun, Ivana Slamniga, Tina Ujevića te Antuna Branka Šimića potvrđuje tezu da čitanje i analiziranje tekstova obilježenih pjesničkom slobodom doprinosi usvajanju hrvatskoga kao inoga jezika.

Jelena Cvitanušić Tvico i Ranka Đurđević u članku *Negdje u inojezičnom hrvatskom. Poezija i projekt u poučavanju jezika* (2016) opisuju kako su studenti *Croaticuma*, različitih razina poznavanja HIJ-a (B1 i B2 prema ZEROJ-u), čitali i obrađivali pjesme Danijela Dragojevića iz zbirke *Negdje* (2013) te pisali svoje poetske tekstove. Nakon završetka projekta studenti su, između ostaloga, istaknuli da su im predviđene aktivnosti pomogle u izražavanju vlastitih emocija, pronalaženju dubljih značenja riječi hrvatskoga jezika te upoznavanju hrvatske kulture, ali i kulture drugih zemalja s obzirom na to da su u uvodnom dijelu predstavljali radove svojih nacionalnih pjesnika.

Ivana Čagalj u tekstu *Povezivanje tema iz usmene književnosti i suvremene poezije s jezičnim sadržajima* (2020), nakon rada sa studentima Šleskoga sveučilišta u Katowicama na stihovima Dorte Jagić, Ivana Hercega, Petra Gudelja te *Balade o Hasanaginici*, između ostaloga, zaključuje da književni tekst u nastavi HIJ-a potiče intrinzičnu motivaciju, pomaže pri učenju gramatičkih sadržaja te upućuje na bogatstvo hrvatskoga jezika i kulture.

2 Poezija Milana Milišića u nastavi HIJ-a

Poetski opus Milana Milišića, prema Cvjetku Milanji, obilježen je neotradicionalizmom i simulacijskim realizmom. U svojem prikazu hrvatskoga pjesništva od 1950. do 2000. Milanja će Milišića smjestiti uz bok Borisu Maruni, Stijepu Mijoviću Kočanu, Željku Kneževiću, Ernestu Fišeru, Mariji Peakić, Anti Armaniniju, Dunji Hebrang, Stjepanu Gulinu, Goranu Babiću, Andriani Škunca, Vojislavu Matagi te Sonji Manojlović (Milanja 2003: 232-239). Krešimir Bagić smatra ga jednim od važnijih hrvatskih pjesnika koji su se pojavili sedamdesetih godina 20. stoljeća (Bagić 2005: 56-57) ističući raznolikost njegove „poetske matrice“ sačinjene od „mihalićevske razgovornosti“, „razlogaške težnje preciznosti i nefigurativnosti izričaja“, „misaonoga i jezičnoga ludizma“ te „sklonosti konkretističkim atrakcijama...“ (Bagić 2002: 312). Tonko Maroević istaknut će Milišićevo kritiziranje društvenih anomalija, korištenje groteske, hiperrealizma, pop-arta, karikature, lakrdije te poigravanje jezikom (lokalizmima, žargonizmima, stranim riječima, neologizmima). Maroević upućuje i na važnost putopisne proze protkane „lirskim pasusima“ koja je okupljena u knjizi *Otoci* što predstavlja „svojevrzni zaglavni kamen čitava njegova opusa i iskaz određenog poetičkog vjerovanja“ (Maroević 1997: 155-164). Na vrijednost *Otoka* upozorava i Zdravko Zima: „Ako ne mjestom rođenja, Milišić je otočanin svojom izdvojenošću i iznimnošću koje se u konačnici otkrivaju kao njegovo punokrvno državljanstvo.“ (Zima 2011: 45) Branko Bošnjak pak primjećuje: „Milišićeva pjesma nastoji pogledati izvan ruba svakodnevnog, a ne povrijediti to čudo svakodnevlja. Stoga su njegove pjesme uvijek male pjesničke studije o čudu života i neizbježnosti smrti, ali i o neizmjernom bogatstvu koje nam je u tom kratkom trenu podareno.“ (Bošnjak 2011: 25) Tekstom *O „pjesniku stvari“: metafora u pjesmi* Vjerujući u stvari Milana Milišića Tea Rogić Musa postavlja tezu kako “posuđivanje” stvari iz zbilje nema kod Milišića svrhu njezina oponašanja ili prepisivanja, nego potvrđivanja vlastite autonomije unutar te postojeće, svakidašnje zbilje. Ovdje, dakle, stvari nisu sredstvo u nakani oponašanja stvarnosti, one jesu ta sadašnjost.” (Rogić Musa 2011: 49-54)

Jedna od Milišićevih pjesama *Vratili su mi pasoš* odgovor je na sudsku odluku prema kojoj se piscu oduzima putovnica na neko vrijeme. Zbog toga slučaja Milišić je zabilježen u tzv. Bijeloj knjizi Centra CK SKH za informiranje i propagandu 1984. godine te u *Crnom dossieru* (1992 ili 1993?) Branimira Donata koji je naveo primjere cenzure u hrvatskoj književnosti.

Vlado Gotovac, i sam osuđivani književnik i političar, konstatirat će da Jugoslaven itekako vodi računa hoće li kritizirati društvo jer time riskira da mu se oduzme putovnica.

“Ljudi koji putuju van, vezani su tom putnicom. Za Jugoslavena je najstrašnija stvar ili jedna od najstrašnijih da izgubi putnicu, a da je ne bi izgubio on mora biti silno discipliniran. Ta samodisciplina je disciplina kojom Jugoslaven plaća pasoš. Prema tome, između njegove discipline i one discipline koja se krije iza naprosto oduzimanja pasoša, vrlo je mala razlika. Mnogi Jugoslaveni, da bi mogli imati pasoš, odriču se svoje slobode da izražavaju svoje mišljenje.” (Gotovac 1981)

Milan Milišić osuđen je zbog teksta *Život za slobodu* (1982) kojemu je podtekst strijeljanje civila što su ga izvršili partizani na otoku Daksi pokraj Dubrovnika, a poruka tragičnost čovjeka u ratnim vremenima. Milišićev lik prije svoga pogubljenja pita se:

„Zašto bih ja bježao odavde, sa nekim i nekamo? Ovdje je moja kuća, ja živim ovdje; u svakom drugom mjestu sam izbjeglica bez krova i kruha. Nikomu nisam nikakvo zlo učinio, gledam svoj posao, nikomu nisam dužan.“ (Milišić 2001a)

Pripovjedač komentira:

„Šuštarev pojam časti bio je očito preslab štit za njegov život. I tako je ispalo da ništa u njegovoj osobnoj povijesti nije slavno. Malima je data mala sudbina; život jednako kao i smrt im prolazi ne ostavljajući značajnije tragove. Tko danas, skoro četiri decenije nakon oslobođenja Dubrovnika, pami dubrovačkog Čeha Mirka Šušlara, vlasnika buffeta na Stradunu, čovjeka koji je vjerovao da svijet može biti ovakav ili onakav, a ne da uvijek mora biti kakav jest.

Život je dao za pravo njegovoj ženi, rat je opravdao egzekutora, slava je naravno pravedno pripala pobjednicima. Samo je Mirku Šuštaru pripalo ništa i nema više nikoga tako moćnog da mu nešto može dati.“

Autor u svojem tekstu citira Jorgea Luisa Borgesa: *Samo se jedan čovjek rodio, / samo jedan čovjek je umro na zemlji. / Tvrditi suprotno čista je statistika* te Isidoru Sekulić: „*Za razliku od slave čast nikad nije šumna, burna, nikad ne znači bezuslovni klimaks i prvenstvo. A kad je u pitanju čuvstvo časti, onda smo definitivno unutra u čoveku, u jednom isključivo aktivnom procesu. Čuvstvo časti i ljubav za čast to je samopoštovanje čoveka zato što oseća da je poštovač velikih stvari, da na kraju poziva svoga vidi ideal i Boga.*“ (Milišić 2001a) Ti navodi mogu

biti polazište za studentske interpretacije Milišićeva teksta koji je obilježio njegov život i stvaralaštvo.

Nakon objave *Života za slobodu* razvila se polemika u kojoj je reagirao Općinski odbor SUBNOR-a Dubrovnika osuđujući Milišićevu priču, ali je bilo i osvrti koji su branili i djelo i autora poput Predraga Čudića koji je u *Književnim novinama* napisao da je riječ o tematiziranju teških prijelomnih trenutaka u ljudskim sudbinama te da se “borci-čitaoci” znaju boriti i baviti politikom, ali ne znaju pročitati književni tekst (usp. *Bijela knjiga* 2010: 120). Predrag Matvejević u svojem pismu upućenom dubrovačkim ograncima Saveza socijalističke omladine Jugoslavije i Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata opravdava pisca, između ostaloga, navodeći:

“Pribojavam se da njegovu prozu *Život za slobodu* ne tumače suviše jednostrano i da tako pobuđuju strasti koje su u ovom slučaju neumjesne i neprimjerene. Ako se u optuženoj priči javlja ime Mirka Šušlara kao dvojnika Miroslava Šustala, Čeha koji je 1944. osuđen od Vojnog suda partizanskog VIII korpusa i strijeljan kao navodni agent Gestapoa, zar se to mora shvatiti kao “rehabilitacija fašističkog sluga”? Koji rat i koja revolucija nisu podvrgli prijekom sudu i izveli pred streljački stroj i nekog od onih koji nisu krivi za sve što im se u prijekosti vremena pripisalo? I, napokon, zar literatura nema pravo – nakon svih izraza slavlja – staviti upitnik uz jedan takav izdvojeni slučaj?”. (Matvejević 2011: 16)

Kasnije će Milan Milišić u svojem intervjuu *Poletu* (10. 2. 1988.) prokomentirati slučaj:

“U vrijeme kad je proizvedena afera oko 'Lausa' pokušao sam se braniti, reagirati u okvirima koje zakon nudi. Mučio sam se noću sastavljajući odgovore na imbecilne objede, telefonirao uredništvu i pozivao se na Zakon o štampi. A Drugovi, iz 'Kupusnog lista' naprosto bi prosljedili kopiju mog teksta u SDB. I tako sam shvatio da je to svijet, ne samo bez profesionalne etike, nego svijet kojega zakon ni na što ne obavezuje. I logično je da njima zakon ne treba; oni su odgovorni samo onima koji su ih postavili.“ (prema Benić 2001)

Pjesnikov prijatelj i suradnik Vedran Benić pita se je li u pozadini svega bio oduži popis lokalnih moćnika koji već godinama nisu plaćali stanarinu i druge naknade objavljen u istom broju *Lausa*, omladinskog časopisa što je svojim tekstovima ukazivao na društvene anomalije i tako bio trn u oku, glas koji je potrebno ušutkati. (Benić Isto). U svakom slučaju, do sudskog procesa je ipak došlo. Prema riječima Milišićeve supruge Jelene Trpković, optuženog pisca na suđenju branili su odvjetnik Vladimir Primorac te publicist Predrag Matvejević. Kazna je glasila sedam mjeseci zatvora, uvjetno na tri godine. Trpković se prisjetila kako su poslije čitanja presude Matvejević, Milišić i ona otišli u kafić te kako je Milišić upitao Matvejevića:

– Zašto si u odbrani rekao da sam Srbin? Kakve veze ima šta sam? – Zato što, odgovara Matvejević, da si Hrvat, dobio bi veću kaznu. Ovako su bili blaži da se ne kaže da su prema Srbima stroži. (Trpković 2015).

Vratili su mi pasoš:

Vratili su mi pasoš! Koliko slobode
 Najedanput
 mogu biti Bijelac
 Muškarac
 Katolik
 Diplomata
 Znam ne bi trebalo otvarati usta
 Bolji uvjeti šverc hrabrosti –
 vratili su mi pasoš!
 Mogu neotputovati kamo me volja.

Zanimljiva je grafička organiziranost stihova. Poput stepenica funkcioniraju u navedenoj pjesmi. Usto opće imenice toga “stepeništa” napisane su velikim početnim slovom što, prema našem mišljenju, doprinosi ironičnosti i oštroj kritici podobnosti i privilegiranosti. Niječna čestica napisana je zajedno s glagolom. Postavlja se pitanje je li autor namjerno odstupio od pravopisne norme i napisao negaciju *ne* neodvojeno od glagola želeći možda naglasiti čvrstu povezanost tih dviju riječi, naglasnu cjelinu, ili je riječ o pravopisnoj ili pak tiskarskoj pogrešci. Istaknut ćemo da Zvonimir Mrkonjić, pišući predgovor Milišićevoj posthumno izdanoj zbirci *Fleka, e*, u kojoj je objavljena pjesma *Vratili su mi pasoš*, navedeni glagol i česticu piše odvojeno:

“Ali na provalu osjećaja slobode koja je uslijedila, Milišić će odgovoriti na samo njemu svojstven kičmeni način: ‘Vratili su mi pasoš!... Mogu ne otputovati kamo me volja.’ (Mrkonjić 2001: 6)

Vedran Benić naglašava kako je Milišić predano radio na svojim tekstovima i vodio računa o svakoj riječi i rečenici (usp. Benić Isto), pa smo bliži pretpostavci da se radi o namjernom nepridržavanju pravopisa, odnosno Milišićevoj težnji da u pjesmama zabilježi veze riječi onako kako ih možemo izgovoriti. U prilog tomu navodimo nekoliko stihova drugih pjesama u kojima se pjesnik nije pridržavao pravopisne norme:

Odjutros netaknute šoljice za kavu; stol (*Novi život*)
 Sa svojim kakoustreba zakonima (*Riječi molitve i riječi pjesme*)

Drhteći pred tvojim obličjem svunoć (Madona na Dančama)
Zastrašljivi biločim bilokad (*Lamento*)

Istaknut ćemo još neke stihove obilježene grafostilemima koji mogu biti polazišta za interpretacije. Studenti mogu potražiti i predstaviti slične primjere iz drugih književnosti. Motiv *zida* približava pjesmu *Strah u vrtu* antologijskoj pjesmi *Ubili su ga ciglama* Ivana Slamniga, pjesnika kojem je Milišić posvetio svoju zbirku pjesama *Mačka na smeću* (1984). Cvjetko Milanja naznačit će da u toj zbirci dolazi do Milišićeva “odmaka od velikog učitelja, i to namjernom uporabom grubosti i sirovosti” (Milanja Isto: 236). Maroević primjećuje:

“Sve Milišićeve knjige, baš kao i Slamnigove, dale bi se ulančati u kanconijer suvremena intelektualca, koji na svoj način govori i o precima i o vršnjacima, o znanosti i o varkama. A jedino je jasna empirijska podloga (pa čak i društveno-povijesna datiranost) omogućavala elastično treperenje slika i dvosmisleno mijenjanje fokusa, dinamično rasprskavanje silnica i euforično poigravanje riječima.” (Maroević 1998: 245)

Navodimo nekoliko stihova pjesme *Strah u vrtu*:

Pauk prekida svoj rad
O, tajno!
I gleda kako promičemo
Kroz mala postrani vrata
U unutrašnjost zida
////////////////////
////////////////////
////////////////////
////////////////III//
////////////////III//
////////////////III//

////////////////III//

Baveći se odnosima poetskog teksta s drugim diskurzivnim praksama (npr. crtežima, notama, fotografijama), Goran Rem (usp. Rem 2003a; 2003b) Milišićevu pjesmu *Strah u vrtu* uvrstio je u “Korpus hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940-1991)”, a Zvonko Maković ističe: “Praznine u ovoj, pa i nekim drugim Milišićevim pjesmama, vidim kao evidenciju jezičkoga kraha, rasap jezika. Vidim u tim poljima bez riječi odsutnost riječi, ne njihovo nepostojanje.” (Maković 2011: 29)

Pjesma *Stibovi za pomirenje* posvećena je rekoncilijaciji, ali i autopoetskom pitanju svrhovitosti stihotvorstva. Prije samog čitanja i interpretiranja pjesme predlažemo da studenti pročitaju Milišićev tekst *Otok-bumerang* nastao 10. kolovoza 1990. u kojem se pisac uoči Domovinskoga rata ponovo vraća tragediji što se na kraju Drugoga svjetskog rata dogodila na Daksi, malom otoku koji, kako to autor primjećuje, gledan “iz nebeske perspektive” ima oblik kao bumerang, “srpoliko urođeničko oružje, pogodno za lov i metaforu”. Milišić će se pozvati i na Bibliju:

“I budući grad od čistog zlata – veli nam Otkrovenje – počiva na dvanaest temelja.

Prošli smo fazu vojevanja i fazu trpljenja. Četiri i četrdeset i četiri. Vratio se bumerang. U noćima listopada samo u nečijem snu svjetionik Dakse osvjetljava izobličena lica egzekutora i žrtava. Neka Bog dâ da za svu našu djecu, za mile fačice što sjede s nama za trpezom, otklanjaju zbunjene oči i s nejasnom tjeskobom slušaju razgovore što ih mi vodimo, neka Bog dâ da za njih jednom završi ovaj rat.” (Milišić 1997: 9)

Na nastavi bi se mogla provesti rasprava o pomirenju, suočavanju s prošlošću, kulturi sjećanja te ulozu umjetnosti u navedenim procesima. Kao poticaj za diskusiju mogu poslužiti riječi Günthera Grassa koji je primajući Nobelovu nagradu za književnost, istaknuo da književnost poput dinamita ima eksplozivnu snagu, citat iz Milišićeva romana *Oficirova kći*: “...vjerujem da literatura na kraju udalji od tebe sve što je pravo u životu. Počneš više vjerovati onomu što si pročitao nego onomu što si izvorno osjetio” (Milišić 2011: 102) te esej Miljenka Jergovića *Stibovi za pomirenje* (2011).

Stibovi za pomirenje

Čemu bi trebali služiti stihovi
Koji zameću razliku između dželata i žrtve?
Stihovi tako frivolno složeni
Kao faldice na suknjicama.

Čemu bi trebali služiti stihovi
Nego da svrbe kao kraste na ranama
Kao kraste da pokriju rane
Izranjanih što su preživjeli
A da se nije doznao izvršilac

Može ih se istetovirati na slijepom prijatelju
Tražiti od žene dok se porađa, da ih ponavlja
Ali ako ne služe nezamislivom pomirenju
Kako ćemo se, ozlijeđeni, moći povjeriti riječima.

Pjesma je sastavljena od triju strofa od kojih prva i treća imaju četiri stiha, a druga pet stihova nejednake dužine. Prve dvije strofe postavljaju retoričko pitanje *Čemu bi trebali služiti stihovi koji zameću razliku između dželata i žrtve*, dok nam treća daje moguće odgovore, ali i poentira novim retoričkim pitanjem *Ali ako ne služe nezamislivom pomirenju / Kako ćemo se, ozljeđeni, moći povjeriti riječima*. Milišić je napisao i dužu varijantu pjesme *Stihovi za pomirenje* koja se sastoji od devet strofa a svaka od njih ima osam stihova. Pjesnik strofe završava refrenom koji je svaki put malo promijenjen. Za ilustraciju navodimo završetke prvih triju strofa:

Nije li vrijeme da prignemo koljeno
Da izgovorimo stihove za pomirenje?

Na nama je samo da prignemo koljeno
Da kažemo stihove za pomirenje.

Ima li snage da se prigne koljeno
Da se izgovore stihovi za pomirenje?

Sa studentima možemo uvježbavati zorno čitanje te pjesma kao što predlaže Gillian Lazar za pjesmu Johna Mandera *As it was* (Lazar 1993: 116-120).

Dubrovnik kao kronotop prisutan je na motivsko-tematskoj te jezičnoj razini Milišićevih pjesama. Osim motiva samoga Grada (Mrtvo zvono, Porporela, Danče, groblje na Mihajlu...) nailazimo i na one šireg zavičaja (obližnji otoci). U pjesmama se nadalje pojavljuju lokalizmi poput *skalina, portun, fortunala, kaban, gustijerna, teraca, kredenca, caklarija, nono, bjestimija, nijesam, bječve*... Studente možemo upoznati i s Milišićevim proznim tekstovima u kojima progovora o dubrovačkim *oridinalima* poput Iva Labaša. Tekst *Adio Ivo* napisali su zajedno Vedran Benić i Milan Milišić:

„I dok su generacije odlazile u svoje salave fotelje, Ivo je trebao ostajati uvijek u igri; uvijek dobar, uvijek u modi: poput pjevača koji ili donosi profit ili je »out«. Jer, stizali su novi, mlađi, željni zafrkavanja, koji su trebali imati opet svoga Iva. A svaki bivši, odlazeći, odnosio je po jednu moguću njegovu sudbinu. Ne kao teret — ne daj Bože, tko bi još i na to mislio! — već kao povremenu, bezličnu bodlju u primozgu. Sad kad nas nema više u njegovu životu, možemo se upitati što nas je naučio o našem. U svakom slučaju još je rano da ga žalimo; njegovu kompliciranu ali uvjerljivo iskazanu lekciju o trajanju, slabosti i sudbini još nismo svladali.“ (Milišić 2001b)

Među vratima od grada

Vrata su otvorena i most je spušten. Može se
 izaći ili ući: kao vojnik, komedijaš, kmet –
 kao gospar ili njegov služnik.
 Ja stojim među vratima od grada, pouzdano
 ne izlazeći, još odlučnije odbijajući misao
 na ulazak. Od dvije mogućnosti – napadač
 niti branitelj. Odolijevam
 svakom pozivu.
 Htio sam da mogu stati u onaj
 ma kako beskrajno skučen
 prostor
 između vratnica
 koji ostaje neispunjen i kad se vrata gradska
 zatvore.

Prije samoga čitanja studentima se može dati popis riječi koje se pojavljuju u pjesmi *Među vratima od grada* i zadati da oni od njih sastave svoj tekst te onda usporediti studentske radove i Milišićevu pjesmu kao što je to napravio Krešimir Bagić s tekstovima svojih studenata i pjesmom *Zvijezda cvjetnog trga* Danijela Dragojevića (Bagić 2005: 209-220).

Među vratima od grada “pretpostavlja ulogu promatrača u povijesnoj konstrukciji grada i njegovih simbola – otvorenosti i zatvorenosti, ulaza i izlaza. Milišić kontinuirano poetski diskurz gradi na onome što je Zuppa nazivao egzistencijalnim gubitkom, gubitak koji za sobom ostavlja odsustvo. No ono je pamćenjem fiksirano, prisutno, stoga je već subjekt kao takav u tom kontekstu povijesno utemeljen. I, svakako, pjesništvo je to naglašene antropocentričnosti kada pokušava razriješiti često suprotstavljene odnose između ličnog u subjektu i bez-ličnog svijeta”. (Sorel 2011: 59)

Ivica Miškulin navodi da je, nakon još jednog okršaja s vladajućom ideologijom zbog uredništva knjižice, kojom je popraćena predstava *Klaustrofobična komedija* Dušana Kovačevića, zagrebačkom *Omladinskom radiju* 1988. Milišić izjavio kako je Dubrovnik “jedna tipična provincijalna sredina, staljinističkog tipa, u kojoj se non-stop vrše protuustavne i protuzakonite radnje s višim ciljevima. Izdržati to, a ne poludjeti, ne postati neobjektivan, vrlo je teško“ (Miškulin 2019).

S druge strane, na sam dan svoje pogibije 5. listopada 1991. Milišić piše pismo Josifu Brodskom u kojem ga moli da ga spasi, ne od smrti, nego od pobjednika koji će doslovno uzeti sve, a on je prestar da bi preživio taj revolucionarni duh još jednom. Međutim, dok opsada Dubrovnika traje, želi biti uz svoje sugrađane, dijeliti sudbinu sa svojim rodnim gradom, a poslije, ako on i njegova supruga Jelena prežive, mogu otići. Pismo je napisano na engleskom jeziku, na hrvatski ga je prevela Vesna Čučić te je objavljeno u časopisu *Dubrovnik* 2016. godine.

Milišićev osjećaj za detalje dubrovačke svakodnevice i vještina pripovijedanja vide se i u njegovim ratnim dnevničkim zapisima:

“Krenuo sam u grad. Čula se sirena. Tip u trafici na brzinu mi je dao četiri Vinstona za Jelenu. Pretpostavljam da će cigareta uskoro nestati. Ratna nestašica. Ali sam bio dovoljno glup da ne kupim štek Ronhila. Točno kada sam prišao Lazaretima, prodavačice su bježale u sklonište. Butiga Merkator u gradu stavila je sto na vrata i prodaje stvari preko banka. Red na ulici. Mima Čampara sa trbuhom do zuba, ima kruha. Placa potpuno prazna sa sandukom koji je Gundulićevo sklonište.” (Trpković 2008).

3 Zaključak

Milan Milišić jedna je od prvih civilnih žrtava napada na Dubrovnik u Domovinskom ratu. Poginuo je u svojem domu od granate ispaljene na Dubrovnik 5. listopada 1991. Hrvoje Pejaković zabilježit će da je Milišić u svojim pjesmama “progovorio o onoj banalnoj, brbljivoj svakodnevici što mu je, u svojoj metastaziranoj varijanti, naposljetku došla glave” (Pejaković 1996: 308). Međutim za njim je ostalo iznimno književno djelo koje nastavlja živjeti, između ostaloga, i u nastavi HIJ-a doprinoseći razvijanju jezičnih i međukulturnih kompetencija.

Literatura i izvori

- Krešimir BAGIĆ, 2002: *Brisani prostor*. Zagreb: Meandar.
- Krešimir BAGIĆ, 2005: *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb: Disput.
- Bijela knjiga Stipe Šuvara. Originalni dokument Centra CK SKH za informiranje i propagandu od 21. ožujka 1984.* (2010) Zagreb: Večernji posebni proizvodi.
- Vedran BENIĆ, 2001: Milišića dubrovački dani. *Kolo* 11/3. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.matica.hr/kolo/285/r/milicic/>
- Branko BOŠNJAK, 2011: Milan Milišić i dramatična profesionalnost stišnog suglasja. *Književna republika* 7-9, 23-26. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>
- Marijana CESAREC, Marica ČILAŠ, 2003: *Učimo hrvatski – čitanka*. Zagreb: FF press.

- Jelena CVITANUŠIĆ TVICO, Ranka ĐURĐEVIĆ, 2016: *Negdje* u inojezičnom hrvatskom. Poezija i projekt u poučavanju jezika. *Romanoslavica* 52/2, 147-161.
- Ivana ČAGALJ, 2020: Povezivanje tema iz usmene književnosti i suvremene poezije s jezičnim sadržajima. *Hrvatski jezik* 7/1, 8-12. Pristupljeno 28. 11. 2021. na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&cid_broj=18746
- Marica ČILAŠ MIKULIĆ, Milvia GULEŠIĆ MACHATA, Sanda Lucija UDIER, 2009: *Razgovarajte s nama! Vježbenica, gramatika i fonetika hrvatskog jezika za više početnike (A2-B1)*. Zagreb: FF press.
- Branimir DONAT, 1992/1993: *Crni dossier*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske; Globus.
- Mladen ENGELSFELD, 2000: *Croatian Through Conversation. Hrvatski u razgovoru*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Vlado GOTOVAC, 1981: *Tri slučaja*. Melbourne: M. Boban.
- Miljenko JEGOVIĆ, 2011: Milan Milišić, jedna mladost u Dubrovniku. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.jergovic.com/subotnja-matineja/milan-milicic-jedna-mladost-u-dubrovniku/>
- Miljenko JEGOVIĆ, 2016: *Stihovi za pomirenje*. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.jergovic.com/ppk/stihovi-za-pomirenje/>
- Josipa KORLJAN, 2010: O pjesničkoj slobodi (ili: Oprostite, znaju li oni hrvatski jezik?). *Croatian Studies Review* 6/1, 269-280. Pristupljeno 6. 11. 2021. na: <https://hrcak.srce.hr/86319>
- Gillian LAZAR, 1993: *Literature and Language Teaching: A guide for teachers and trainers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zvonko MAKOVIĆ, 2011: O malo važnim stvarima. *Književna republika* 7/9, 27-29. Pristupljeno 5. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>
- Tonko MAROVIĆ, 1997: *Otoci otaca. Milišićeva insularnost u arhipelagu dobra i zla. Pogovor putopisnoj prozi Otoci Milana Milišića*. Zagreb: Durieux.
- Tonko MAROVIĆ, 1998: *Pohvala pokudi*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik.
- Tonko MAROVIĆ, 2011: Posmrtni život Milana Milišića. *Književna republika* 7/9, 7-10. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>
- Predrag MATVEJEVIĆ, 2011: Za Milana Milišića. *Književna republika* 7/9, 14-16. Pristupljeno 8. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>
- Cvjetko MILANJICA, 2003: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000*. (III. dio). Zagreb: Altagama.
- Milan MILIŠIĆ, 1987: *Zgrad*. Beograd: Rad, Narodna knjiga, BIGZ.
- Milan MILIŠIĆ, 1994: *Treperenje*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Milan MILIŠIĆ, 1997: *Otoci*. Zagreb: Durieux.
- Milan MILIŠIĆ, 2001a: Život za slobodu. *Kolo* 11/3. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.matica.hr/kolo/285/r/milicic/>
- Milan MILIŠIĆ, 2001b: Adio Ivo. *Kolo*. 11/3. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.matica.hr/kolo/285/r/milicic/>
- Milan MILIŠIĆ, 2001c: *Fleka, e*. Zagreb: Meandar.
- Milan MILIŠIĆ, 2011: *Oficirina kći*. Beograd. Geopolitika izdavaštvo.
- Ivica MIŠKULIN, 2019: Dubrovački Srbin Milan Milišić prva je civilna žrtva u rodnom gradu. *Vječernji list*. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/dubrovački-srbin-milan-milicic-prva-je-civilna-zrtva-u-rodnom-gradu-1360093>
- Zvonimir MRKONJIĆ, 2001: *Strab u vrtu. Predgovor zbirci Fleka, e Milana Milišića*. Zagreb: Meandar.
- Hrvoje PEJAKOVIĆ, 1996: In memoriam Milanu Milišiću. *Na srebrnim potplatima*. Sastavila Truda Stamač. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Goran REM, 2003a: *Koreografija teksta. Pjesništvo iskustva intermedijalnosti* (I. dio). Zagreb: Meandar.
- Goran REM, 2003b: *Koreografija teksta. Pristup korpusu hrvatskog pjesništva iskustva intermedijalnosti (1940-1991)*. (II. dio). Zagreb: Meandar.
- Tea ROGIĆ MUSA, 2011: O "pjesniku stvari": Metafora u pjesmi Vjerujući u stvari Milana Milišića. *Književna republika* 7/9, 49-54. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>
- Sanjin SOREL, 2011: Pjesništvo visokog poetskog standarda. *Književna republika* 7/9, 57-61. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>

- Jelena TRPKOVIĆ, 2008: 17 godina od opsade Dubrovnika. *Peščanik*. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://pescanik.net/17-godina-od-opsade-dubrovnika/>
- Jelena TRPKOVIĆ, 2015: Iz inata. *Peščanik*. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://pescanik.net/iz-inata/>
- Vojo ŠINDOLIĆ, 2011: *Ulica koja će se zvatiti tvojim imenom. U spomen na Milana Milišića*. Dubrovnik: Društvo dubrovačkih pisaca.
- Zdravko ZIMA, 2011: I nebo je tako blizu. (Inzularna komponenta u djelu Milana Milišića). *Književna republika* 7/9, 30-45. Pristupljeno 30. 11. 2021. na: <https://hrvatskodrustvopisaca.hr/hr/casopisi/knjizevna-republika/7-9-2011>

Milan Milišić's Poetry in Teaching Croatian as a Foreign Language

The introduction focuses on the meaning of poetic texts in teaching and learning Croatian as a foreign language (CFL) based on cited examples from textbooks and exercise books, teaching experiences, and students' reactions. This is followed by the findings of literary critics and historians about the poetry of the Dubrovnik poet Milan Milišić (1941-1991) and interpretation of his poems *Vratili su mi pasoš*, *Stihovi za pomirenje* and *Među vratima od grada* with particular regard to motifs and thematic features (freedom, dealing with the past, memory, reconciliation, city, language) and stylistic features (calligrams, rhetorical questions, metaphors, paradoxes, allusions). The analysis of the poems relies on observations by Hrvoje Pejaković, Tonko Maroević, Zvonimir Mrkonjić, Krešimir Bagić, Branko Bošnjak, Zvonko Maković, Tea Rogić Musa and Sanjin Sorel. Since certain leitmotifs appear in both Milišić's prose and poetry, the interpretation also included his story *Život za slobodu*, the essay *Otok-bumerang*, and the novel *Očigovna keč*. The author's feuilletons, interviews and diary entries and letters to Josif Brodski, which were written on the eve of the poet's death during the shelling of Dubrovnik on 5 October 1991, were also commented upon. The paper gives special emphasis to the testimonies about Milišić by his wife and friends, but also about the lawsuit that was conducted against him because of the text *Život za slobodu*. We believe that Milišić's poems can be the starting point in CFL teaching at advanced levels (B2-C2) of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) and that their interpretation and related student activities could contribute to the development of linguistic and intercultural competencies.

